

בראשית פרק כא: הולדת יצחק וגירוש ישמעאל והגר

מבוא

בלימוד פרק כ"א נפגוש את לידת יצחק ושמחת אברהם ושרה בלידתו, ואת העימות סביב ישמעאל, המוביל לגירושו יחד עם הגר. הפרק מדגיש את הבחירה האלוקית ביצחק כזרעו של אברהם ואת השלכותיה.

הולדת יצחק (א-ח)

בראשית כא

- (א) וְה' פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר :
 (ב) וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֶּן לִזְקֻנֹּיו לְמוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים :
 (ג) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת שָׁם בְּנוֹ הַנּוֹלָד לוֹ אֲשֶׁר יָלְדָהּ לוֹ שָׂרָה יִצְחָק :
 (ד) וַיִּמָּל אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן שְׁמֹנֶת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים :
 (ה) וְאַבְרָהָם בֶּן מֵאָת שָׁנָה בְּהוֹלֵד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ :
 (ו) וַתֹּאמֶר שָׂרָה צִחֶק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כֹּל הַשְּׂמִיעַ יִצְחָק לִי :
 (ז) וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הִינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי יָלְדָתִי בֶן לִזְקֻנֹּיו :
 (ח) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגְמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בַּיּוֹם הַגָּמַל אֶת יִצְחָק :

1. סגנון פסוק הפתיחה - פסוק א - חגיגי ושירי, ומלמד על חשיבות האירוע.
 הפסוק כולל חזרות על דרך התקבולת המאפיינת את השירה בתנ"ך, השלם את התקבולת :

וְה' פָּקַד אֶת שָׂרָה



כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר



2. אברהם שרה, כיצד כל אחד מהם מבטא את השמחה הגדולה ואת ההודיה העצומה לה' על שזכו לנס שנולד להם בן בגילם המופלג: "לִזְקֻנֹיו", "בֶּן מֵאָת שָׁנָה", "אֲשֶׁר יָלְדָהּ לוֹ שָׂרָה".

3. עיין בפרק כ"א, פסוקים א-ח. ומצא שתי מילים שמופיעות כל אחת שש פעמים.
 א. מהם המילים?
 ב. מה המשמעות שדווקא שתי המילים הללו חוזרות בדיוק אותו מספר של פעמים?

גירוש ישמעאל (ט-כא)

צחוקו של ישמעאל

בראשית כא

- (ט) וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגֵר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק :
- (י) וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גֵּרֶשׁ הָאֵמָה הַזֹּאת וְאֵת בְּנָהּ כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן הָאֵמָה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עִם יִצְחָק :
- (יא) וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אֹדֶת בְּנוֹ :
- (יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם אַל יִרַע בְּעֵינֶיךָ עַל הַנֶּעַר וְעַל אִמָּתְךָ :
- כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ כִּי בִיצְחָק יִקְרָא לָךְ זֶרַע :
- (יג) וְגַם אֶת בֶּן הָאֵמָה לְגוֹי אֲשִׁימֶנּוּ כִּי זֶרַעָהּ הוּא :

מה היה כל כך שלילי בצחוק של ישמעאל שהצדיק את גירושו?

מה ראתה שרה בצחוקו של ישמעאל, שהביא אותה לדרישה הקשה לגרשו עם אמו.

נלמד שלוש תשובות לשאלה זו: (1) רש"י (2) תוספתא - רשב"י (3) דעת סופר

תלמיד 3 יח"ל פטורים מלימוד התוספתא

בראשית כא, ט	
וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגֵר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק :	
רש"י בראשית כא, ט מצחק - לשון עבודה זרה, כמו שנאמר "ויקומו לצחק" (שמות לב ו) דבר אחר: לשון גילוי עריות, כמה דתימא "לצחק ביי" (בראשית לט יז) דבר אחר: לשון רציחה, כמו "ויקומו נא הנערים וישחקו לפנינו" (שמואל ב ב, יד)	ו תוספתא סוטה ו, ג אמר ר' שמעון בן יוחאי: ...ואני אומר חס ושלום שיהיה בביתו של אותו צדיק שהוא כך!! אפשר למי שנאמר עליו "כי ידעתיו למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית יח, יט) יהא בביתו עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים!! אלא אין צחוק האמור כאן אלא לעניין ירושה... והיה ישמעאל מצחק ואומר: ...אני בכור ואני נוטל שני חלקים.

4. עיין בפסוק כא ובדברי רש"י והתוספתא, וענה:

א. ממה חששה שרה אמנו על פי כל אחד מההסברים המובאים ברש"י? וכיצד רש"י מבסס כל אד מפירושו?

ו. מדוע רשב"י דוחה בתוספתא את ההסברים המובאים ברש"י?

ג. ממש חששה שרה על פי ההסבר של רשב"י המובא בתוספתא?

ד. מה המשמעות "הצחוק" של ישמעאל, לפי רש"י ולפי רשב"י בתוספתא?

ה. איזה פירוש קרוב יותר לפשט הכתובים בבראשית? נמק ובסס את תשובתך.

הסבר נוסף: מה היה כל כך שלילי בצחוק של ישמעאל שהצדיק את גירושו?

הרב עקיבא סופר, מחבר הפירוש לתורה "דעת סופר"

ונראה לי לפרש דהנה עיקר כוונת שרה... **שיראה שאם יצחק יהיה תמיד בחברותא עם ישמעאל אולי ילמד ממעשיו הרעים, על כן רצתה לגרשו מביתה.** אבל יש לבעל דין לחלוק ולומר אולי נהפוך הוא שישמעאל ייטיב דרכיו אם יהיה עם יצחק תמיד, ואולי יועיל תוכחה להחזירו למוטב ולמה רצתה להדיחו לגמרי. אבל האמת כי שרה בחכמתה ידעה והבינה שכל התוכחות ללא יועיל יהיו, כי ישמעאל בוודאי לא יקבל תוכחה ואפס תקוה ממנו **משום שראתה בישמעאל שהוא לץ**, וידוע דמידת הליצנות היא מידה רעה וגרועה הדוחה כל תוכחה. וכמאמר החכם: ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות... וזה עיקר טעמה של שרה שגירשה את ישמעאל

5. עיין בדברי "דעת סופר", וענה:

א. מהו החשש העיקרי של שרה לפי ה"דעת סופר"?

ב. מדוע לא ניסתה שרה לתקן את התנהגותו של ישמעאל במקום לגרשו?

ג. כיצד מפרש ה"דעת סופר" את המילה "מצחק"?

כיצד התייחס ה' לדברי שרה, ומדוע?

בראשית כא

(יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם אֶל יָרֵעַ בְּעֵינֶיךָ עַל הַנָּעַר וְעַל אֲמָתְךָ
כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ כִּי בִי צָחַק יִקְרָא לָךְ זָרַע:
(יג) וְגַם אֶת בֶּן הָאֵמָה לְגוֹי אֲשִׁימְנוּ כִּי זָרַעְךָ הוּא:

רש"י בראשית כא, יב

שמע בקולה - בקול רוח הקודש שבה, למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות.

6. עיין בפסוקים יב-יג ובדברי רש"י, וענה:

א. מהם שני העניינים הכלולים בתשובת ה' לאברהם בפסוקים יב-יג?

ב. לפי רש"י, מדוע אברהם נדרש לשמוע בקולה של שרה ולגרש את בנו ישמעאל?

רש"י הירש

הדבר נשמע כמעשה קשה ואכזרי, אך הנסיבות מצדיקות אותו צידוק גמור. יש להסיר מביתם של אברהם ויצחק כל פחד, שמא לאחר פטירת שניהם תשלוט בו השפעתם של הגר וישמעאל, הבן הבכור. **לפיכך יש להרחיק את שניהם בדרך כזאת, שייראו ביחס לבית הזה במעמדם האמיתי והחוקי, היינו כאמה וכבן אמה, ובן אמה הרי הוא עצמו עבד.** לאחר מכן יכול היה אברהם להיטיב את גורלם בעין יפה, כמידת עושרו וטוב ליבו, וכן עשה...

7. עיין בדברי רש"י הירש, וענה:

א. מדוע לא היה מספיק להבהיר לישמעאל שאינו יורש, אלא היה צורך בגירושו המוחלט מהבית?

ב. מהי מטרת ההרחקה של ישמעאל ושל הגר?

כיצד מכונה ישמעאל בפרק כא?

בראשית כא

- (ט) וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגֵר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק :
- (י) וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גֵּרָשׁ הָאִמָּה הַזֹּאת וְאֵת בְּנָהּ כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן הָאִמָּה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עַם יִצְחָק :
- (יא) וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בָּנוֹ :
- (יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם אַל יִרַע בְּעֵינֶיךָ עַל הַנָּעַר וְעַל אִמָּתְךָ כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ כִּי בִיצְחָק יִקְרָא לָהּ זֶרַע :
- (יג) וְגַם אֶת בֶּן הָאִמָּה לְגוֹי אֲשִׁימְנוּ כִּי זֶרַעָהּ הוּא :
- (יד) וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיִּסָּח לְחָם וְחִמָּת מִיֵּם וַיָּתֵן אֶל הָגֵר שָׁם עַל שְׂכָמָהּ וְאֵת הַיֶּלֶד וַיִּשְׁלַחָהּ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתֶנּוּ בְּמִדְבַּר בָּאֵר שָׁבַע :
- (טו) וַיָּכֻלוּ הַמִּיִּם מִן הַחֲמָת וַתִּשְׁלַךְ אֶת הַיֶּלֶד תַּחַת אֶחָד הַשִּׁיחִים :
- (טז) וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנְּגֵד הַרְחֹק כְּמִטְחֹוִי קִשְׁתָּה כִּי אָמְרָה אֵל אֲרָאָה בְּמוֹת הַיֶּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנְּגֵד וַתִּשָּׂא אֶת קוֹלָהּ וַתִּבְךְ :
- (יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנָּעַר וַיִּקְרָא מִלֵּאָדָּ אֱלֹהִים אֶל הָגֵר מִן הַשָּׂמִיִּם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה לָּךְ הָגֵר אֵל תִּירָאִי כִּי שְׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנָּעַר בְּאֲשֶׁר הוּא שָׁם :
- (יח) קוּמִי שְׂאִי אֶת הַנָּעַר וְהַחֲזִיקִי אֹתָהּ יָדָךְ בּוֹ כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׁימְנוּ :
- (יט) וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת עֵינֶיהָ וַתֵּרָא בָּאֵר מִיֵּם וַתֵּלֶךְ וַתִּמְלֵא אֶת הַחֲמָת מִיֵּם וַתִּשְׁקֹךְ אֶת הַנָּעַר :
- (כ) וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנָּעַר וַיִּגְדַּל וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר וַיְהִי רֹבָה קִשְׁתָּה :
- (כא) וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּאֵרָן וַתִּקָּח לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם : פ

הכינויים של ישמעאל

8. פסוקים ט-כא עוסקים בישמעאל, אך שמו המפורש לא נאמר אפילו פעם אחת אלא הוא מכונה ע"י הכתוב, שרה, אברהם, הגר והקב"ה בכינויים שונים.
- א. סמן במרקים בפסוקים ט-כ"א את כל הכינויים של ישמעאל (בחר צבע שונה לכל כיוני)
- ב. השלם את הטבלה שלפניך :

המכנה	הכינוי	מדוע ישמעאל מכונה כך? מה הכינוי בא לבטא?
שרה		
אברהם		
הגר		
הקב"ה	"בן-האמה" (יג) "הנער" (יב, יז-כ)	הקב"ה מכנה את ישמעאל "בן האמה" - כדי לבטא את ההסכמה שלו לדרישה של שרה לגרש את ישמעאל, ושאינן להתייחס אליו כ"בן" לאביו שאמור לרשת את אברהם. אך הכתוב והקב"ה מכנים את ישמעאל (שש פעמים) גם בשם "נער" (עלם צעיר) ולא "בן האמה" ובכך מבטא הקב"ה שהוא איננו מתכוון להשאיר אותו לנצח במעמד של בן אמה (עבד), אלא צפוי לו עתיד גדול "לגוי גדול אשימנו". בנוסף לכך בהמשך ה' מכנה אותו גם בשם נער - "עלם צעיר" כדי לבטא שה' שומע את קולו ואת סיבלו, והוא ידאג להצילו.